

INTERVIEW - DAVID VAN REYBROUCK SCHRIJFT HET BOEKENWEEKESSAY

# Moresnet. Een pizzapunt geopolitiek

11 MAART 2016 | Peter Jacobs (<http://www.standaard.be/auteur/peter-jacobs>)

*Zink* vertelt het verhaal van Neutraal Moresnet, ooit een ministaat rond een zinkmijn, nu een dorp als een ander in Duitstalig België. De ongelooflijke geschiedenis inspireerde David Van Reybrouck tot een elegant essay over grenzen die levens veranderen.



Moresnet is vandaag een dorp in België. Het vierlandenpunt is een drielandenpunt geworden.  
Frans Lemmens/hh

David Van Reybrouck heeft jetlag. Hij is pas terug uit Indonesië, waar hij research naar de beladen geschiedenis doet voor een boek dat de opvolger moet worden voor zijn internationaal bejubelde *Congo*. Tussen Congo en Indonesië hield hij even halt in een vergeten uithoek van België, Neutraal Moresnet, een dorp dat van 1816 tot 1920 een 'land' was. Het levert ons *Zink* op, een boeiend essay van een zestigtal bladzijden, geschreven volgens het beproefde empathische recept van *Congo*.

*Zink* is een opdrachtwerk; het is het Boekenweekessay, een jaarlijkse traditie in Nederland. Omdat het voor het eerst ook in Vlaanderen te koop is, vroeg de CPNB, de Nederlandse

boekenvakorganisatie, een Vlaming om het te schrijven – en dan nog liefst over een Duits onderwerp, omdat Nederland en Vlaanderen dit jaar de eregasten zijn op de Frankfurter Buchmesse. Van Reybrouck sloeg de invitatie af, tot hem het onderwerp Neutraal Moresnet te binnen viel. ‘Net op de grens van België, Nederland en Duitsland – te mooi om te dromen.’ In *Zink* vermengt hij het ongelooflijke verhaal van de ministaat met de schrijnende levensgeschiedenis van inwoner Emil Rixen, allebei jojo’s in de handen van grenzentrekkers.

‘Een pizzapunt geopolitiek’, zo omschrijft Van Reybrouck Neutraal Moresnet, het dorp dat honderd jaar neutraal gebied en een soort Europese Far West was. Dankzij een ‘slordigheid’ van de landmeters op het Congres van Wenen na Napoleons nederlaag in 1815, en vooral vanwege een kostbare zinkmijn raakten de buurlanden het maar niet eens over wie het terrein toekwam. Ze gaven om geopolitieke redenen elkaar geen duimbreed toe. Dus werd het een soort niemandsland, tot het Verdrag van Versailles na de Eerste Wereldoorlog de grenzen corrigeerde. Nu is het curiosum een deel van Duitstalig België.

## Identiteit

‘Neutraal Moresnet was een land met twee kanten. Je had het paternalistisch kapitalisme van de zinkmijn die eigenlijk relatief goede arbeidsomstandigheden wist te garanderen. Maar door zijn bijzonder statuut trok het gebied ook volk van overal en alle slag aan, niet alleen “brave” arbeiders, maar ook mensen met woelige levens, smokkelaars, prostituees, gokverslaafden, stokers, esperantisten. Als je de geboortelijsten raadpleegt, merk je bijvoorbeeld dat er erg veel onwettige kinderen in Neutraal Moresnet werden ingeschreven.’

Van Reybrouck kampeerde niet alleen bij de fichebakken in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel, hij trok een week naar Moresnet om research te doen, de week van de jacht op terrorist Salah Abdeslam – de lockdown had zelfs gevolgen in die verre contreien: op de steenweg naar Aken werd je identiteit gecontroleerd. Behalve de grenspalen op wat vandaag het drielandenpunt België-Nederland-Duitsland is, is er nauwelijks nog iets van het ‘onafhankelijke verleden’ van Neutraal Moresnet te zien. ‘De zinkmijn is dichtgegooid en er is een lelijke parking aangelegd, zo’n plek waar ook de kermis en het circus neerstrijken. De slakken zijn gebruikt om snelbouwstenen te maken. Van de oude fabrieksgebouwen staat niet meer zoveel overeind, maar het directiegebouw is er nog en men is van plan daar het streekmuseum in onder te brengen.’

De inwoners van vandaag blijken hun verleden vergeten te zijn. ‘Ik zat in de Bar des Artistes, het café op de markt, tegenover de kerk, en vroeg aan een paar stamgasten of ze wat van het landje afwisten. “Dat was hier niet, hoor”, zeiden ze. Terwijl ik vanuit het raam de oude vlag van Neutraal Moresnet, nu de vlag van de gemeente, zag wapperen.’

## Emil

De onwetendheid ontmoedigde hem niet. Van Reybrouck vond uiteindelijk een tekenend levensverhaal om zijn essay te personaliseren. ‘Dat is iets wat ik graag doe. Je dringt veel dieper in de geschiedenis door wanneer je een mensenleven volgt.’ Hij hecht belang aan ‘de empathie met de complexiteit van de geschiedenis. Ik vind dat je de geschiedenis veel meer invoelbaar kan maken wanneer je ze vertelt aan de hand van levensverhalen. Dat heb ik in *Congo* gedaan.’ Dat doet hij in *Zink* met bakker Emil Rixen, geboren in Neutraal Moresnet in 1903, buitenechtelijk kind van een

Duitse alleenstaande moeder. Het cliché ‘speelbal van de geschiedenis’ zit hem als gegoten. Zijn woonplaats werd in 1920 Belgisch, in 1940 Duits en in 1945 weer Belgisch.

‘Het geval van Emil is extreem: zonder te verhuizen, zonder zijn dorp te verlaten is hij verschillende keren van nationaliteit veranderd. In het interbellum heeft hij in een Belgisch uniform mee het Duitse Ruhrgebied bezet als vergelding voor de Eerste Wereldoorlog. Enkele jaren later moest hij in een Duits uniform tegen België vechten. Niet vanwege persoonlijke ideologische keuzes of veranderde inzichten.’

Emil werd ziekelijk en overleed relatief jong. ‘Wat hem geknakt heeft, is dat hij na de oorlog in België van collaboratie werd beticht, zoals velen uit Duitstalig gebied. Je had daar natuurlijk een aantal overtuigde fascistten, maar er waren ook veel mensen gewoon voor de dienst opgeroepen. Hitler had het gebied immers geannexeerd; het was Duitsland, ze moesten. Emil was dan bovendien nog gedeserteerd – wat toch een blijk is van geringe sympathie voor de nazi’s. Hij ging terug naar huis, naar zijn grote gezin, maar werd door de Belgen gearresteerd als collaborateur en naar een kamp in Cherbourg in Normandië gestuurd. Over de vreselijke leefomstandigheden daar heeft hij nooit tegen zijn kinderen verteld.’

‘Om te kunnen overleven, verdrong hij die herinnering. Het woord verdringen heeft een heel slechte naam gekregen. “Als je iets verdringt gaat het onderhuids etteren en barst het vroeg of laat uit, enz., enz.” Ik weet niet of dat waar is. Ik geloof in de waarde van verdringing in sommige gevallen. Sommige waarheden zijn te pijnlijk. We hebben nu misschien goede manieren om die trauma’s te behandelen. Maar iemand als Emil Rixen is op geen enkel moment psychologisch begeleid. Het enige wat hij kon doen, was zo goed mogelijk verder te leven met een mentaal litteken. Nu ik zijn verhaal heb opgezocht en neergeschreven, begrijpen zijn kinderen waarom hij zoveel verdrong.’

## Oostkantons

Uiteindelijk overstijgt *Zink* de curieuze geschiedenis van Neutraal Moresnet. ‘Ik wou uitzoomen en vertellen wat er is gebeurd met Duitstalig België. In de categorie “mensen met wiens voeten gerammeld is” staan de Duitstalige Belgen vooraan. En vandaag worden ze de loyaalste aller Belgen genoemd.’

‘Er is een les uit te trekken. Je ziet wat met een weerbarstige gemeenschap kan gebeuren, die nog niet lang bij het land behoort, die er tegen haar zin is. En je ziet hoe je toch een loyaliteit ten opzichte van het nieuwe vaderland kunt creëren. De Oostkantons van het interbellum zijn het Molenbeek van vandaag. Men heeft indertijd geprobeerd de weerbarstigheid te bekampen door van recalcitrante elementen de nationaliteit af te nemen – daar is speciaal een wet voor gemaakt. Voor vier mensen die een Duitsgezinde politieke partij leidden. Die partij is dan wel onthoofd, maar het gevolg was een nog veel radicaler partij, niet gewoon Duitsgezind, maar ronduit fascistisch. Dezelfde domme fout hebben we bijvoorbeeld gemaakt met de demonisering en de arrestatie van Abou Jahjah. Ik heb toen gedacht dat voor elke Abou Jahjah die je bekampt, er een veel radicaler element opstaat. En inderdaad. Abou Jahjah droeg een pak, zijn opvolger Belkacem droeg een djellaba en zit nu – terecht – in de gevangenis. Een herhaling van wat er in Duitstalig België is gebeurd in het interbellum, toen men een kritische beweging monddood wou maken en er vervolgens een fascistische beweging opstond. Het heeft veel meer geholpen de grieven van die

gemeenschap ernstig te nemen. Vandaag zijn de Duitstalige Belgen het beste bewijs dat je in een land met diversiteit kunt leven.’

Ook het curieuze oude verhaal van Neutraal Moresnet is uiteindelijk van alle tijden. ‘Het is net als dat van Oost-Congo vandaag. Wat ze in Afrika *the curse of the natural resources* noemen. Wee je gebeente als onder het land waarop je woont kostbare grondstoffen zitten, dan heeft iedereen veel belangstelling voor die ondergrond, maar weinig voor u. In die zin is het coltan in Oost-Congo niet verschillend van het zink in Oost-België.’

Zelfs grenzen blijven actueel. ‘Grenzen, hoe arbitrair ze ook getekend zijn, doen er wel degelijk toe. Ze veranderen mensenlevens.’

**DAVID VAN REYBROUCK. Zink \*\*\*\***

CPNB, 64 blz., 2,50 €.

Te koop in de boekhandel tijdens de Boekenweek van 19 tot 26 maart.

[www.boekenweek.be](http://www.boekenweek.be) (<http://www.boekenweek.be>)

‘Wee je gebeente als onder het land waarop je woont kostbare grondstoffen zitten, dan heeft iedereen veel belangstelling voor die ondergrond, maar weinig voor u’